

נושא העבודה

חיוב האב במזונות ילדים

העבודה מוגשת בחסות העמותה של נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית

בחרתי להתמקד בנושא מזונות ילדים מתוך הנושא הכללי שקיבלתי – אבהות. זאת מכיוון שהתעניינתי בנושא חובות האב כלפי ילדיו והתפתחותן לאורך ההיסטוריה במשפט העברי והישראלי. נוסף על כך, מזונות הילדים משלבים בתוכם את עניינים של משפחה וחיי הילדים. עניין אותי לדעת כיצד המשפט מתייחס לנושא מרכזי בחיי היום יום אצל משפחות בהן ההורים גרושים והנו מהותי לחייהם של ילדים והורים לאורך הדורות. התעניינתי לראות כיצד שינויים במבנה המשפחה, בהגדרה של צרכי ילדים ובעיקר במעמד האישה מגיע לידי ביטוי בהתייחסות לנושא המזונות לילדים. היה לי חשוב לראות כיצד המשפט העברי הקדום משפיע על החברה המודרנית בנושא זה שהוא כה מרכזי לחיי משפחה. נושא זה גם מאד רלבנטי לתקופה זו בה יש עלייה בשיעור הגירושין במגזרים שונים בחברה.

תוכן עניינים

4	פרק ראשון- מבוא
5	פרק שני- חיוב האב במזונות ילדיו במשפט העברי
8	פרק שלישי- התפתחות הפסיקה בבתי הדין הרבניים ובמשפט האזרחי בישראל
12	פרק רביעי- היקף המזונות
17	פרק חמישי- השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי
18	פרק שישי- סיכום
19	ביבליוגרפיה

מבוא

על פי החוק בישראל, הורה חייב לשאת בצרכי מחייתם של ילדיו הקטינים. במשפחות בהם ההורים אינם חיים יחדיו, ישלם אחד ההורים מזונות ילדים להורה שהילדים במשמרתו. סכום המזונות מושפע מחלוקת זמני המשמורת של הילדים בין ההורים ובפערי השכר בין ההורים. הסדר מזונות בין הורים שאינם גרים יחדיו, צריך לקבל אישור מבית המשפט. מזונות ילדים הם למעשה זכויותיו של הילד ולכן החלטת בית המשפט צרכה לשים אל מול עיניה את טובת הילד. הדין החל בישראל כיום בנושא מזונות ילדים הוא הדין האישי, כלומר במקרה של הורה יהודי יחול עליו הדין העברי.

במשפט העברי בתחילה לא הייתה חובה משפטית על ההורים לזון את ילדיהם, הזנת הילדים הייתה לכל היותר צו דתי מוסרי. לאחר חורבן בית שני התעורר צורך לקבוע הסדר משפטי באשר לחיוב ההורים במזונות ילדיהם. באמצע המאה השנייה התקין הסנהדרין באושא בגליל שורת תקנות, אחת מהן הטילה על האב לזון את ילדיו עד הגיעם לבגרות. במהלך השנים תוקפה של תקנה זו נחלש והיא קיבלה מעמד של צו מוסרי חברתי בלבד. במגמה זו חל מפנה בשנת תש"ד כאשר הרבנות הראשית תיקנה כי על האב חלה חובה משפטית לזון את ילדיו עד גיל 15. במקביל מתקיים בפסיקה הישראלית תהליך שמגמתו סגירה של הפער שבין האב לאם באשר לחיוב במזונות ילדיהם.

בעבודה זאת אציג את היחס של המשפט העברי והמשפט הישראלי בנוגע לשתי סוגיות מרכזיות הקשורות לחיוב האב בנושא מזונות ילדים- הסוגיה הראשונה קשורה למקור החיוב במזונות לילדים בגילאים שונים והסוגיה השנייה תעסוק בדרכים שהוצעו לקביעת היקף מזונות ילדים - הן מבחינת הדרך לקביעת היקף המזונות והן לגבי החלוקה בין האב לאם בהקשר זה.

חיוב אב במזונות ילדיו במשפט העברי

מזונות ילדים קטני קטנים

מהמקרא עולה שאין חיוב ישיר לאב לזון את ילדיו. זוהי חובה טבעית הנובעת ממהותה של האבהות. אפשר להגיד שבבסיס דיני המזונות עומדת הדאגה והאהבה של האב לילדיו.

הרמב"ן לומד מתוך דיני העבדות המופיעים בספר שמות חובה מוסרית לפיה על האב לזון את ילדיו, כשם שעל האדון לדאוג למזונות בניו של עבדו, קל וחומר שעליו לדאוג למזונות בניו.¹ אך בהמשך, הרמב"ם וחכמים אחרים מתקופת האחרונים סברו שהחיוב הנלמד מדיני העבדות הינו חיוב משפטי,² הרמב"ם מבסס את עמדתו על ההשוואה בין חיוב מזונות האישה למזונות ילדיו.

בתקופת התנאים חלקו את הדיון בקבוצת קטני הקטנים לשתי קבוצות גיל. הקבוצה של התינוקות שהאם חייבת להניקם (עד גיל כ"ד חודשים). קבוצה שנייה היא ילדים צעירים שאינם יונקים, וסביב קבוצה זו נראה שלא ניתן להסיק מסקנה אחידה ונראה כי חכמי ההלכה חלוקים בסוגיה זו החל מימי הביניים ואילך בהבנת העמדה התנאית. גישה אחת העולה מן המשנה היא שישנה הבחנה בין חובת הבעל לזון את אשתו לבין חובת האב לזון את בניו.³ וגישה אחרת מציעה שחובת המזונות של הבעל לאשתו

¹ פרוש הרמב"ן על התורה, שמות כ"א ג.

² מ' שאוה, "מזונות ילדים קטנים במשפט העברי ובמשפט הפוזיטיבי", עיוני משפט, ז(תש"ם).

³ משנה, נדרים ד, ג.

כוללת בתוכה את החובה לזון את בניו⁴, ולכן ע"פ גישה זו אם הבעל גרש את אשתו הוא אינו חייב במזונותיה ולכן פטור מחובה לזון את ילדיו.

בתלמוד בבלי⁵, נידונה חובת המזונות של האב-

"דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים, אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש".

מקור זה קובע כי אדם זן את בניו עד גיל 6. הלכה זו התקבלה כחובה אבסולוטית בקרב חכמי ההלכה והיא נזכרת כהלכה מחייבת במשפט העברי המופיעה בהכרעת הרמב"ם⁶ ובשולחן ערוך⁷. אולם במקורות האמוראים בפרט בדבריו של רבי עולא, לא ניתן להוכיח באופן מובהק כי האב הוא אשר חייב במזונות ילדיו הקטני-קטנים. יתכן כי חובתו היא לזון את ילדיו באמצעות חובת הבעל לזון את אשתו. מנגד, גם אי אפשר להסיק שהאם חייבת במזונות מכיוון שבתלמוד הפנייה היא לאב⁸.

בתקופת הגאונים מסתמנת מגמה לחיוב של האב להזנת ילדיו, עד גיל שש במקום שבו הם נמצאים (כלומר הן במערכת יחסים תקינה והן בעת גרושים)⁹.

גם על פי מהר"ם מקור חובת המזונות לקטני קטנים הוא החיוב של הבעל לזון את אשתו, ומדבריו עולה כי החיוב על מזונות הילדים מוטל רק על האב גם אם לקטנים יש נכסים וגם אם אשתו איננה בחיים¹⁰. עמדה דומה הציגו גם חכמי ההלכה בימי הביניים בספרד¹¹.

גם גישת הר"ן דומה בטענה כי חובת המזונות היא פועל יוצא מחובת הבעל לזון את אשתו, אם הילד, ואינה חובה ישירה כלפי הילד עצמו. הר"ן מציין בנוסף, כי במצב שבו האב אינו חייב במזונות אמו של הילד, הוא יהיה פטור ממזונות ילדיו¹².

הרב פיינשטיין גם הוא מסכים כי חובת מזונות הילדים נובעת מכוח מזונות האם, כאשר האב אינו חייב במזונות האם, מפסיקה חובת האב לזון את ילדיו. עם זאת פיינשטיין מסכים שיחול דין צדקה על מזונות

⁴ א' וסטריין, "מקורות משפטיים-היסטוריים לחיוב הורים במזונות ילדיהם", דיני ישראל, יט (תשנ"ז-תשנ"ח).

⁵ בבלי, כתובות סה, ע"ב.

⁶ רמב"ם, הלכות אישות, פרק יב הלכה יד.

⁷ שולחן ערוך, אבן העזר סימן עא פרק א.

⁸ ראה ה' חבשוש, מזונות ילדים, פרדס חנה, תשס"ג, עמ' 51.

⁹ ראה ה' חבשוש, מזונות ילדים, פרדס חנה, תשס"ג, עמ' 59.

¹⁰ ת' שו"ת המר"ם מרוטנבורג, סימן רמד, עמ' 242.

¹¹ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שצא.

¹² ר"ן, על כתובות כ"ח, עב בדפי הרי"ף.

הילדים.¹³ אולם הוא מחדש ודן באפשרות אף להאריך את התקופה שבה האב מחוייב לזון את ילדיו, כאשר הילדים חיים עם האם גם לאחר גיל 6, ועד גיל 14-15, כל עוד אינם יכולים לפרנס את עצמם.¹⁴ לסיכום, נראה כי לאורך כל הדורות החל בתקופת המשנה והתלמוד על האב החובה לזון את ילדיו קטני הקטנים.

מזונות ילדים קטנים

בפרק הקודם עסקנו בתת הקבוצה של ילדים בגילאים 0-6 ובפרק זה אדון בילדים מגיל 6 ועד גיל מצוות. קבוצת הקטנים כוללת ילדים מגיל 0 עד גיל החיוב במצוות קרי, 12 אצל בנות ו13 אצל בנים. ישנם חוקרים הסוברים כי אין לחלק את הקטנים לתתי קבוצות על פי גילאים שכן הגדרה התלמודית אינה אחידה והיכולת השכלית והקוגניטיבית היא אשר קובעת ולא מניין שנות חייו.¹⁵ בתלמוד מובאת תקנה שנתקנה בעיר אושא שבגליל לפיה על האב מוטלת חובת הזנת ילדיו: תקנת אושא:

"אמר רבי אילעא אמר ריש לקיש משום רבי יהודה בר חנינא: באושא התקינו, שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהן קטנים."¹⁶

ישנה מחלוקת בנוגע לגיל הילדים אליה מתייחסת התקנה. ישנם הסוברים¹⁷ כי תקנת אושא מתייחסת לקבוצת הקטנים הרחבה מגיל 0-13 ואילו בהלכה נפסק כי לא ניתן לכפות מזונות אב על ילדים הגדולים מגיל 6. ולכן לפי סברה זו תקנת אושא מתייחסת לילדים מגיל 6. רוב הפוסקים מייחסים את תקנת אושא לקטנים לאחר גיל 6 ולפני גיל 13.¹⁸ לא ברור תוקפה המשפטי של תקנת אושא, ולכן אין הכרעה ברורה אם התקנה התקבלה להלכה.

הפוסקים מבססים את חובת האב לזון את ילדיו הקטנים מגיל שש ועד גיל מצוות על חובת צדקה ועל הדין בהלכות צדקה כי יש להעדיף נתינת צדקה לנזקקים שהם קרובי משפחה.¹⁹ כלומר יש קודם לדאוג לצדקה לבני משפחה – ילדיך. הסתמכות על דין הצדקה מגבילה ומצמצמת את חובת האב למזונות לילדים

¹³ מ' ויגודה וא' הללה, "חיוב שיויוני במזונות ילדים", משרד המשפטים המחלקה למשפט עברי, תשע"ו.

¹⁴ שו"ת אגרות משה לר' פינשטיין, אבן העזר, ניו יורק, תשל"ד.

¹⁵ ראה ה' חבשוש, מזונות ילדים, פרדס חנה, תשס"ג.

¹⁶ בבלי, כתובות מ"ט ב.

¹⁷ ראה לעיל הערה 15.

¹⁸ ראה שם, עמ' 99.

¹⁹ שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רנא סעיף ג.

הקטנים מכיוון שאם לילד יש מקורות פרנסה האב פטור מתשלום מזונות מכיוון שמקבל צדקה אינו זכאי לה אם יש לו מקורות פרנסה. בנוסף החובה מוגבלת רק לאב שהוא אמיד, זאת משום שלא ניתן להטיל חובת צדקה על מי שאינו מסוגל לעמוד בכך מבחינה כלכלית. אף שהתקנה עוסקת בילדים מעל גיל 6 מובן שחייב הצדקה חל גם על ילדים קטנים מגיל זה.

אולם למרות הצמצום החובה, יש בתקנת אושא גם מרכיב שמרחיב את החיוב והוא שהרחבת תכולת חובת המזונות גם לגבי ילד מתחת לגיל 6 שאין לגבי אמו חיוב מזונות (למשל ילד שנולד מחוץ למסגרת הנישואין) ואת היקף חובת המזונות עד כדי רמת החיים אליה הורגל כאשר הוריו חיו יחדיו.²⁰

התפתחות הפסיקה בבתי הדין הרבניים ובמשפט האזרחי בישראל:

מזונות ילדים בגיל 6-15 מדין צדקה בתקופת המנדט הבריטי

בתי המשפט האנגליים פירשו את המונח כחובה שאינה ניתנת לכפיה, הם פירשו את המונח צדקה - charity. כלומר מזונות הילדים בין גיל 6-15 בבתי הדין האנגליים היו וולונטריים ונתונים לרצונו הטוב של האב. זאת בשונה מהמשפט העברי המאפשר חיוב מצוות צדקה.²¹

מכיוון שחיוב הצדקה לא נאכף על ידי בתי המשפט המנדטוריים, קבעה הרבנות הראשית ב1944 תקנה שמרחיבה את חיוב המזונות עבור הצרכים ההכרחיים של ילדים עד גיל 15.

תקנת הרבנות הראשית משנת תש"ד

תקנה זו נועדה להרחיב את היקף המזונות בהם חייב האב. הרבנות קבעה בתקנה כי כשם שעד היום היה לבית הדין הסמכות לחייב את האב בחובה משפטית לזון את בניו עד גיל 6, כך נתונה בידה הסמכות לחוב את האב בחיוב משפטי לזון את בניו ובנותיו עד גיל 15 ובאיזה היקף מזונות שיקבע בית הדין. התקנה למעשה מרחיבה את חובת המזונות האב לילדים עד גיל 15. החיוב המרחיב את חיוב האב לזון את ילדיו עד

²⁰ ראה לעיל הערה 13.

²¹ בע"מ 919/15 פלוני נ' פלונית

גיל 15, בתקנה זו, קובע כי החיוב אינו תלוי במצב הכלכלי של האב. הרב עוזיאל בעת שכיהן כנשיא בין הדין הגדול לערעורים בירושלים הדגיש כי חובה זו מבוססת על יסוד משפטי ולא על דיני צדקה. על כן, לדבריו, אינה תלויה באמידות האב ובטוב ליבו שניתן לכפותה רק מבחינה מוסרית²². תקנה זו לא יושמה באופן גורף בכל בתי הדין²³.

הפסיקה הישראלית לאחר קום המדינה

סעיף 3 (א) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959 קובע באשר למזונות ילדים קטינים את הדברים הבאים:

"א. אדם חייב במזונות הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של בן-זוגו לפי הוראות הדין האישי החל עליו, והוראות חוק זה לא יחולו על מזונות אלה."

סעיף א' עוסק במצב שבו לאב הנתבע יש דין אישי.

סעיף ב' עוסק במצב שבו לאב הנתבע יש פטור מתשלום מזונות על פי דינו האישי או שאין לו דין אישי באופן הבא-

"(ב) אדם שאינו חייב במזונות הילדים הקטינים שלו והילדים הקטינים של

בן-זוגו לפי הוראות הדין האישי החל עליו, או שלא חל עליו דין אישי, חייב במזונותיהם, והוראות חוק זה יחולו על מזונות אלה."

דין אישי של אזרח חייב תלוי בדין העדה הדתית אליה משתייך. בעבודה זו אני מתייחסת לדין האישי של אזרח יהודי, כלומר לדין העברי.

כיום בתביעת מזונות המוגשת לבתי המשפט לענייני משפחה כנגד אבות יהודיים, בית המשפט יחיל את סעיף 3א לחוק המזונות לפי יש לפסוק לפי דינו האישי הדין העברי באופן הבא- עד גיל שש החובה הינה חובה אבסולוטית והיא חלה גם אם יש לילד מקורות פרנסה עצמאיים, גם במצב שהאב חסר אמצעים. מגיל 6-15 החובה הינה מעין אבסולוטית, ומדובר רק בילדים שאין להם מקורות פרנסה עצמאיים. מגיל 15-18 חובת האב לזון את ילדיו הינה

²² תיק 1/15/707 אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לישראל עמ קמח

²³ ראה לעיל הערה 9 עמ 139

מדין צדקה בלבד- כלומר הכוונה היא האב חייב לספק את צרכי ילדיו רק "כד" מחסורם",
ורק אם נחשב ל"אמיד"²⁴

שאוה²⁵ במאמרו מפרט: סעיף 3 לחוק דן למעשה בארבעה מצבים; מזונות קטין מאביו,
מזונות קטין מאמו, מזונות קטין מאביו החורג, מזונות קטין מאמו החורגת. ניתן למיין את
ארבעת המצבים הללו מבחינת מקור החיוב לשתי קבוצות באופן הבא-

א. מזונות ילד עד גיל 15 מאביו

ב. מזונות ילד בגיל 15-18, מזונות ילד מאמו, מזונות ילד מאביו או אמו החורגת

בקבוצה הראשונה מקור החיוב של האב במזונות ילדיו עד גיל 15 עולה מן המשפט העברי.
ביחס לקבוצה זו אין חילוקי דעות בפסיקה מכיוון שחיובו של האב במצב זה בדין העברי הוא
בגדר חיוב על פי הדין האישי.

לגבי הקבוצה השנייה מקור החיוב נובע מדין צדקה, מצב זה מביא לחילוקי דעות בין
שופטים בסוגיית היחס בין תחולת החוק לבין תחולת דיני הצדקה במשפט העברי.²⁶

בהלכת פורטוגז²⁷ נקבע כי לבית הדין הסמכות לכפות את דין הצדקה על האב. לא די שיהיה חייב לדאוג
לצרכים הבסיסיים של ילדיו, ניתן לחייבו בסכום שיאפשר לילדים לחיות באותה רמת חיים שהורגלו והיו
ראויים לה.

הלכת בע"מ 919 קיבעה את דרישת אמידות לעניין מזונות ילדים.²⁸ לא נדרש שההורה יהיה אמיד גמור
בשביל לחייבו במזונות, מספיק שלא יהיה עני. כל עוד האב בעל יכולת השתכרות בסיסית. לפי הלכה זו,
אם האב עשיר ודאג לילדיו לחוגים מספר פעמים בשבוע, לבגדים בחנויות יוקרה, לפלאפון, חדר לבד וכו'
גם לאחר הגירושים עליו לדאוג כי ילדיו יישארו באותה רמת חיים שהורגלו לה לפני הפרידה, ואינו יכול
לדאוג להם כפי הילד הממוצע בישראל ואף מתחת לכך.

בתשל"ו, תיקנה הרבנות הראשית הרחיבה את תקנת חובת המזונות מגיל 15 לגיל 18. הרחבה נעשתה
בעקבות השינויים במציאות החיים, בה בני נוער תלויים בפרנסת הוריהם ונמצאים בבית הספר עד גיל 18
ולא עובדים לפרנסתם. בגילאים אלו הוסכם כי החיוב בדין צדקה, ושונה מהחיוב למזונות של קטני קטנים

²⁴ י' שיבר, "מזונות ילדים קטינים- כלום הגיע העת לשינוי?!", משפחוק ג. 2011.

²⁵ מ' שאוה, מזונות ילדים קטינים: היחס בין תחולת דיני הצדקה שבמשפט העברי, לבין תחולת חוק לתיקון דיני משפחה(מזונות) תשי"ט-1959, דיני ישראל ד תשל"ג.

²⁶ ראה לעיל הערה 21

²⁷ ע"א 591/81 יחיאל פורטוגז נ' רות פורטוגז

²⁸ ראה לעיל הערה 22.

ולפיכך חל באופן שווה על שני ההורים ואם יש לילד יש מקור פרנסה או שההורים אינם אמידים, החיוב אינו תקף²⁹.

וועדת שיפמן

המשפט העברי דיבר על מזונות ילדים כחובה של האב בלבד. אציין כי ישנה חובת הנקה על האם לתינוקות אך לא אדון בה בעבודה ועל כל פנים היא עד סיום תקופת ההנקה בלבד.

עם השנים חל שינוי באורחות החיים בארץ ובעולם. אם בתקופת המקרא המשנה והתלמוד נשים לא יצאו לעבוד, כיום רוב הנשים בארץ מתפרנסות ונושאות נטל בפרנסת הבית. בנוסף, אבות מעוניינים לקבל משמורת על ילדיהם.

לאור זאת קמה ועדת שיפמן לבחינת נושא מזונות הילדים בישראל, הועדה הוקמה על ידי שר המשפטים חיים רמון ב-2006, והגישה את מסקנותיה ב-2012. בראשות הועדה עמד פרופ' פנחס שיפמן מהאוניברסיטה העברית בירושלים. הוועדה המליצה מספר המלצות שטרם קיבלו ביטוי בחקיקה, המצטרפות בדוח ועדת שניט. המסקנה המשותפת של שתי הועדות היא "שהאחריות הטיפולית והכלכלית בילדים מן הדין שתחול עקרונית בשווה על שני ההורים...[ויש לזנוח את התפיסה המגדרית על פיה גידולם של הילדים מוטל על נשים וכלכלתם מוטלת על גברים"]

החלטת מועצת הרבנות הראשית תשעו - בשנת תשעו הרבנות סיכמה את המחלוקת סביב דין הצדקה וקבעה שאין צורך להכריע האם התקנה לחייב אב במזונות עד גיל 18 היא מכוח דין צדקה או מכוח סמכות בית הדין כל דיין יכריע בינו לבין עצמו מהיכן הוא לומד הלכה זו, מה שחשוב הוא שזוהי חובה משפטית מחייבת שאינה תלויה בטוב ליבו של האב ובידי בית הדין הסמכות להכפיף אותו לחובה זו. הם מנמקים זאת בשל השינוי בתנאי החיים ובמציאות שבה גם האם נושאת בכלכלת המשפחה. בנוסף צוין שחיוב זה הוא רק על הצרכים הבסיסיים, וחייבים נוספים יישארו בדין צדקה³⁰.

בשנים האחרונות נידונה הסוגייה בדבר חיוב מזונות במצב של משמורת משותפת, העולה בעקבות מציאות החיים המודרנית בישראל.

בדיון משמורת משותפת ע"מ (חל) 318/05 נטען כי כאשר קטינים נמצאים במשמורת משותפת של שני הוריהם האב נושא באופן ישיר בחלק מהוצאות ילדיו הקטינים, על האב לשלם לקטינים במקרה כזה

²⁹ תקנת הרבנות הראשית מיום ט בתמוז תשלו
³⁰ החלטת מועצת הרבנות הראשית, יח כסלו תשעו

מזונות מופחתים. שעור ההפחתה בכל מקרה ונסיבותיו תוך איזון ראוי בין מכלול הגורמים לרבות, גובה הכנסות שני ההורים; רמת החיים לה הורגלו הקטינים; צרכי הקטינים.

היקף המזונות

היקף המזונות במשפט העברי

מגמרא זו ניתן ללמוד חובות של האב כלפי בנו:³¹:

”ונשים פטורות תנינא להא דת”ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשאו אשה וללמדו אומנות וי”א אף להושיטו במים.”

גמרא זו למעשה מפרטת רשימה של חובות של האב לילדיו שהם מעבר לצרכים הבסיסיים הדרושים לקיום בכבוד כמו אוכל, ביגוד בסיסי, מחסה. אנו רואים כי האב צריך לדאוג לבנו לחינוך, למקצוע, לסייע לו בבניית החיים העתידיים שלו, ואף חובות אשר קשורות בביטחון האישי של הילד: לפדותו משוביו

³¹ בבלי, מסכת קידושין, כט, א.

וללמדו לשחות על מנת שלא יטבע במים. אם אלו החובות על האב ברור כי מזונות האב כוללים צרכים בסיסיים.

הרמב"ם³² וגם בהלכה בשולחן ערוך טען כי אדם צריך לזון את בניו ובנותיו עד גיל 6 כפי צרכם בלבד ולא כפי עושרו. כלומר חובתו של האב לתשלום מזונות חלה על הצרכים הבסיסיים בלבד וגובה המזונות יקבע לא לפי עושרו אלא לפי צרכי הילד.

"בניו ובנותיו עד בני שש חייב ליתן להם כסות וכלי תשיש ומדור ואינו נותן להם כפי עושרו אלא כפי צרכם בלבד"³³

על פי כן האב חייב לספק לילדיו, כסות- בגוד והנעלה, כלי תשיש- כלים המשמשים לצרכי לחיי היומיום את הילד, מדור- מגורים.

היקף המזונות במשפט הישראלי

באשר להיקף המזונות קובע החוק הישראלי – חוק לתיקון דיני משפחה(מזונות) תשי"ט- 1959 בסעיף 6 **"היקף המזונות, מידתם ודרכי סיפוקם ייקבעו, באין הסכם בין הצדדים, על-ידי בית המשפט בשים לב לנסיבות, ופרט למזונות על פי סעיף 3 - לפי מחסורו של הזכאי ויכולתו של החייב"**.

כך גם בהלכת פורטוגז³⁴ נקבע כי חובת המזונות היא שוויונית. אין זה משנה מה גובה ההשתכרות של האב, אם הוא עני או עשיר, ואין זה משנה מהו מספר הילדים שיש לו, אם בן יחיד או שהוא מרובה ילדים היקף המזונות הינו לצורכי הקיום ההכרחי ממש, "מדובר באותם דברים בסיסיים, שבלעדיהם אין הילד יכול להתקיים ממש".

בהמשך, בבע"מ 919/15 הערכאות הדיוניות הגדירו באופן ספציפי את גבולות הצרכים ההכרחיים המינימליים. בתוכם הם כללו, ביגוד, מזון, חינוך פורמלי תרופות ביטוח בריאות ועוד. את כל אלו מקובל לאמוד על סך 1300-1500 ₪ לילד יחיד. בנוסף, חלק ממזונות הילדים נכללים בעלות המדור של האם הכוללת את שכר הדירה ועלויות החזקת הדירה.³⁵

בשנים האחרונות נידונה הסוגיה בדבר חיוב מזונות במצב של משמורת משותפת, העולה בעקבות מציאות החיים המודרנית בישראל.

³² הלכות אישות פיג ה"י.

³³ שולחן ערוך אבן העזר סימן עג סעיף ו.

³⁴ ראה לעיל הערה 28.

³⁵ ראה לעיל הערה 22.

בדיון משמורת משותפת ע"מ(חי) 318/05 נטען כי "כאשר קטינים נמצאים במשמורת משותפת של שני הוריהם האב נושא באופן ישיר בחלק מהוצאות ילדיו הקטינים, על האב לשלם לקטינים במקרה כזה מזונות מופחתים...". שיעור ההפחתה במזונות האב יעשה מתוך שיקול גורמים רבים ויכלול בין היתר את גובה ההכנסות של שני ההורים, רמת החיים לה הורגלו הקטינים וצרכי הקטינים.

מוצעות במשפט הישראלי בשנים האחרונות מספר גישות להפחתת דמי מזונות של האב במקרה של משמורת משותפת כפי שיפורט כאן-

הגישה הראשונה מופיעה בעמ"ש(מרכז) 50603-01-14 ל' ר' ואח' נ' ד' ר'

החויב במזונות ילדים מעל גיל 6 הינו מדין הצדקה ואולם החבות העיקרית ע"פ דיני צדקה הנוגעים למזונות קטינים נופלת ע"פ הדין העברי לשכמו של האב ואילו על האם נופלת חבות משנית בלבד. מצב זה מאפשר גמישות בפסיקת שיעור המזונות בהם חייב האב ומלאכת הפסיקה תעשה תוך התחשבות בפרקי הזמן בהם שוהים הקטינים אצל כל אחד מהוריהם, הכנסות ההורים, כושר השתכרותם ומצבם הכלכלי תוך שימת דגש על יכולתו הכלכלית של האב, הסך שיוותר בידיו של כל אחד מההורים אחר ניכוי הסך הנדרש לכלכלה שלו, שקלול זמני שהייה של הקטינים עם ההורים, בחינת אחריותו ההורית האמתית של כל אחד מההורים לענייני הקטינים לבד מעצם חלוקת הזמן הטכנית ועוד.

הגישה השנייה מובאת בעמ"ש(מרכז) 25027-02-14 פלוני נ' פלונית- גישה זו מציעה ככל אצבע להפחית בכרבע משיעור דמי המזונות ההכרחיים שעל אב המקיים משמורת פיזית משותפת, לשלם לידי האם, בהשוואה לסכום שבו היה מחויב לו היו הילדים במשמורת פיזית בלעדית של האם. זאת על סמך ההנחה שחלק מהוצאות האם אכן פוחתות כאשר הילדים אצל האב (הוצאות תלויות שהות), אך חלקן אינן מושפעות כלל מהיקף שהיית הילדים במשמורתה הפיזית (הוצאות שאינן תלויות שהות). הדוגמה המובהקת לסוג האחרון של ההוצאות היא הוצאות המדור, שכן חיובי שכר הדירה, הארנונה, ועד הבית אינם פוחתים בעת משמורת משותפת. עם זאת שיעור ההפחתה ייקבע בהתאם למכלול נסיבות המקרה הפרטניות, ויכול לעלות עד כדי 50%. ובעיקר יש לקחת בחשבון את גובה ההכנסה של ההורים ואת פער ההשתכרות ביניהם.

גישה שלישית מובאת בעמ"ש 1180-05-14, מציעה כי הפחתה של מחצית מעלות הצרכים בגין השהות אצל האב ובעלות המדור אצל האם יש לראות כחיוב מדין צדקה, שכן האב העמיד מדור אחד לילדיו, זהו המדור אצלו בבית והמדור הנוסף אצל האם אינו חיוב מדור אלא חיוב מדין צדקה.

בע"מ 919/15 פלוני נ' פלונית

כעת אדון בהרחבה בפסק דין בע"מ 919/15 הדן בסוגיה כיצד יתחלק נטל מזונות הילדים בין הורים יהודים המקיימים משמורת פיזית משותפת על ילדיהם.

פסק דין זה חולל מהפכה בתחום מזונות ילדים מגיל 6 ומעלה. פסק דין זה קבע שחובת המזונות אינה מגדרית וחלה באופן שוויוני על שני ההורים, בהתאם ליכולותיהם הכלכליות היחסיות. פסק דין זה ניתן בבית המשפט העליון בהרכב של שבעה שופטים בהכרעה של פה אחד.

השופט פוגלמן כותב כי הפרשנות אשר תיטיב להלום את ערכי היסוד של שיטתו המשפטית היא זו שלפיה בגילאי 6-15 החיוב במזונות הוא מדין צדקה החל במידה שווה על שני ההורים. כתוצאה מכך, יש לחתור לחלוקת נטל הוגנת ושוויונית יותר בין ההורים תוך הבטחת טובת הילד, בהתחשב במצבם הכלכלי היחסי של ההורים, והחלוקה במשמורת הפיזית. השופט פוגלמן בודק את הפרשנויות האפשריות לתקנת תש"ד ותומך באימוץ פרשנות החלופית של תקנת תש"ד שלפיה שני ההורים חבים במשותף במזונות ילדיהם בגילאי 6-15. לטענתו הדין הקיים הוא דין מפלה על יסוד הנחות מכלילות וסטריאוטיפיות אשר לחלוקת התפקידים המגדרית בין האיש לבין האישה לאחר הגירושין. לטענתו חלוקת הנטל בפועל תיקבע בהתאם ליכולותיהם הכלכליות היחסיות מכלל המקורות העומדים לרשותם, לרבות הכנסה מעבודה. פוגלמן ער לכך שהצעה זו היא סטייה מן ההלכה הנהוגה בעבר וחשוב שאימוצה יעשה בזהירות.

המחשבה שעומדת מאחורי גישתו היא כי במקרים של משמורת פיזית בגילאים האמורים, הדין הקיים, קרי, המחייב את האב בנשיאה בלעדית במזונות ההכרחיים, עלול להותיר את האב בלא המשאבים הדרושים לו כדי להבטיח את רווחת הילד ואת טובתו עת הוא שוהה עמו, כמו גם ליצור קושי כלכלי ממשי עבור האב עצמו.

השופטת דפנה ברק ארז מצטרפת לעמדת השופט פוגלמן בדבר התייחסות למצב הקורה כיום בדבר חלוקת נטל בין בני זוג במיוחד כאשר המשמורת משותפת. אולם לטענתה יש למצוא דרך לקבוע כללים ברורים ושקופים לחלוקה בשל מערכת היחסים האופיינית לבני זוג בהליך גירושין. בנוסף יש לטענתה לדאוג לכך שמודל כלכלי הוא לא זה שינחה את הבחירה באיזה סוג משמורת יבחרו ההורים, ולכן יש לחייב במזונות על פי המצב הכלכלי וזמן השהות שבאופיו הוא גמיש במשמורת משותפת. השופטת מציעה להבחין בין שני סוגים של הוצאות- הוצאות הפעילות היומיומית השוטפת בהם כל הורה יישא בזמן שהילדים אצלו, והוצאות שאינן בגיל הוצאות שוטפות שבמקרה זה היא מציעה למנות הורה מרכז שיהיה אחראי על חלוקת ההוצאות הללו. היא מציעה שסכום זה ידון ויאושר בבית המשפט על פי צרכי הילדים וגילם וינהל בתיאום ואיזון. החלטות אלו יהיו ניטרליות מבחינה מגדרית ויושפעו מאופן בו התנהלה המשפחה עוד

לפני הגירושין. השופטת מוסיפה שבמצבים בהם בית המשפט מגיע למסקנה כי השכר המצרפי של ההורים מאפשר קיומה של משמורת משותפת מבלי לפגוע בצרכי הילדים, אין הצדקה לכך שהורה יישא בהוצאות המדור של ההורה האחר. היא מציעה שהנחיות אלו יחולו גם על ילדים שמחוץ לטווח גיל הנדון 5-16. השופט סולברג הצטרף לדעת חבריו ולכן הוחלט פה אחד:

”בגילאי 6-15 חבים שני ההורים באופן שווה במזונות ילדיהם מדין צדקה, תוך שהחלוקה ביניהם תקבע על פי יכולותיהם הכלכליות היחסיות מכלל המקורות העומדים לרשותם, לרבות שכר עבודה, בנתון לחלוקת המשמורת הפיזית בפועל, ובשים לב למכלול נסיבות המקרה. יישום עקרון זה במקרה הטיפוסי של משמורת פיזית משותפת, ייעשה ברוח העקרונות האמורים בפסקה 61 לחוות דעתה של השופטת ד' ברק-ארז, כברירת מחדל שניתן לסטות ממנה. בצד האמור, על בית המשפט לענייני משפחה להפעיל את שיקול דעתו בנסיבות כל מקרה ומקרה.”

פסק דין זה קיבל התייחסות הן בבתי דין רבניים והן בתי משפט לענייני משפחה.

בבתי הדין הרבניים חלק מהדיינים קיבלו את הלכה 919 (חלוקת חובת תשלום מזונות לילדים בגילאים 6-15 בדין צדקה על ידי שני ההורים לרבות הצרכים הבסיסיים) וחלקם התנגדו. לדוגמא בפסק דין הרבני בחיפה (חי') 1013601/2 פלוני נ' פלונית יושם עקרון שבפסיקה של 919, לעומת זאת בבית הדין הרבני בבאר שבע (ב"ש) 147728/1 פלוני נ' פלונית, הדיינים היו חלוקים בדעותיהם. הרב אליהו אריאל אדרי והרב משה שפינר לא קיבלו את העיקרון שהוצע של 919, והטילו את חובת המזונות על האב כנהוג בדין בעבר. בעוד שהרב אברהם צבי גאופטמן קיבל באופן עקרוני את הלכת 919 שניתן לחלק את חובת המזונות הבסיסיים בין ההורים.

בבתי משפט לדיני משפחה אימצו את עקרון הלכת 919 והרחיבו את העקרונות שהוצעו גם למקרים של ילדים מעל גיל 15³⁶ וגם למצבים כאשר המשמורת המשותפת אינה שוויונית ואך למקרים של משמורת אצל הורה יחידני.³⁷

³⁶ תלהמ (ת"א) 53712-11-16 פלונית נ' פלוני
³⁷ תמש (ת"א) 1620701-01-16 ש.ד. נ' א.ד.

השוואה בין המשפט הישראלי למשפט העברי

המשפט הישראלי נבנה על המשפט העברי (הדין האישי) בתחום של מזונות ילדים ולכן יש נקודות דמיון רבות אולם בשל המציאות המשתנה לאורך הדורות חלו התפתחויות ועדכונים המותאמים לנורמות חברתיות הקשורות לחיי משפחה ובעיקר לשינוי מעמד האישה, שהצטרפה לאורך הדורות לפרנסת המשפחה. כיום בישראל ילדים תלויים בפרנסת הוריהם עד גיל 18, ולרוב אף עד גיל 21, בשונה מתקופה קדומה בה ילדים יצאו לעבודה בגילאים צעירים יותר, ותלותם בהורים נסתיימה בגיל צעיר יותר.

ההבדלים בין המשפט העברי למשפט הישראלי יוצאים מתת החלוקה של צרכי הילד לצרכים בסיסיים וצרכים נוספים. במשפט העברי מזונות נקבעים רק לפי צרכיו הבסיסיים של הילד ללא תלות במצבו הכלכלי של האב וללא תלות במצב נכסיו של הילד. במשפט הישראלי חיוב המזונות הוא מעבר לצרכים הבסיסיים של הילד וכולל חובה לשמור על רמת החיים שבה הילד חי כאשר הוריו חיו יחדיו. כלומר חיוב המזונות במשפט הישראלי תלוי באמידות הוריו ואורח חייהם.

מגמה גוברת במשפט הישראלי היא קידום שוויון מגדרי במזונות ילדים במיוחד כאשר יש משמורת משותפת, כאשר שני ההורים גם מפרנסים את הילדים וגם מעורבים בגידולם באופן ישיר ויומיומי. דבר שלא הופיע כלל במשפט העברי, מכיוון שבתקופות קדומות יותר האב היה האחראי הבלעדי לפרנסת ילדיו והאישה הייתה האחראית לגידולם. מגמה זו באה לידי ביטוי בהמלצות ועדת שיפמן, וכן בפסק דין בע"מ 919/15 שבו דנתי בהרחבה.

סיכום

בעבודה זו עסקתי בחובות האב במזונות ילדיו. סקרתי את התפתחות חיוב זה לאורך הדורות החל מתקופת המשנה והתלמוד, דרך השנים הראשונות של המדינה ועד לפסיקה הישראלית בשנים האחרונות. בעבודה זו למדתי כיצד המשפט העברי והמשפט הישראלי הולכים יד ביד וכיצד המשפט הישראלי מתפתח ומתאים את עצמו לשינויים החברתיים שקורים לאורך השנים ובמיוחד בעשורים האחרונים.

לאורך העבודה דנתי בשתי סוגיות עיקריות- חיוב המזונות והיקפו. במשפט העברי סקרתי את המחלוקות השונות לגבי מקור חיוב האב, האם החיוב הוא דאורייתא או שהוא מגיע מן התלמוד או ממקורות שונים ומה תוקף והיקף החיוב בכל מקור. במשפט העברי נוהגים לחלק את החיוב עד גיל 6 – "קטני קטנים" ולגבי קבוצת הגיל הבאה ישנה מחלוקת נוספת לאיזה גיל מתייחסת, האם עד גיל מצוות או גיל 15. בהסתכלות כוללת ניתן להסיק כי על פי המשפט העברי החיוב של הורה לזון את בניו מוטל על האב. המזונות ההכרחיים עד גיל 6 מוטלים על האב מדין מזונות ולאחר מכן נובעים מדין צדקה.

במשפט הישראלי הצגתי את התפתחות הפסיקה מימי המנדט הבריטי ומתקנת הרבנות הראשית בתש"ד. הראיתי כי לאורך השנים הרבנות הראשית הרחיבה את חובת המזונות על האב מדין צדקה עד גיל 18. נוסף על כך, לאורך השנים ניתן לראות מגמה במשפט הישראלי המפחיתה מזונות מן האב במקרים של משמורת משותפת. דנתי בהרחבה בפסק הדין מבית המשפט העליון- בע"מ 919/15 המבטא את המהפכה של חיובי המזונות על האב. פסק דין זה קבע עיקרון מהפכני המנחה לא רק במקרים של משמורת משותפת. עיקרון זה הוא שמגיל 6 שני ההורים חייבים באופן שווה במזונות ילדיהם (כולל ההכרחיים) מדין צדקה כאשר החלוקה תקבע ע"פ מצבם הכלכלי וע"פ המשמורת הפיזית בפועל, בניגוד להלכה הנוהגת עד לפסק דין זה שקבעה כי האב חייב לבדו במזונות ההכרחיים מגיל 6 ורק מגיל 15 ההורים חייבים במזונות ילדיהם מגיל צדקה בלבד.

כתיבת עבודה זו העשירה את הבנתי בנושא חובות האב כלפי ילדיו והתפתחותן לאורך ההיסטוריה במשפט העברי והישראלי והבנתי לגבי האופן בו הפסיקה של היום מתאימה את עצמה למציאות המשתנה.

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה

חוק לתיקון דיני המשפחה(מזונות), ת שי"ט- 1959

תקנת הרבנות הראשית תש"ד

תקנת הרבנות הראשית תשל"ו

החלטת מועצת הרבנות הראשית תשע"ו

פסיקה

ביה"ד(ב"ש) 147728/1 פלוני נ' פלונית

ביה"ד(ח"י) 1013601/2 פלוני נ' פלונית

בע"מ 919/15, פלוני נ' פלונית

ע"א 591/81 יחיאל פורטוגז נ' רות פורטוגז

עמ"ש(מרכז) 14-01-50603 ל' ר' ואח' נ' ד' ר'

בעמ"ש(מרכז) 14-02-25027 פלוני נ' פלונית

תיק 1/15/707 אוסף פס"ד של הרבנות הראשית לישראל (בעריכת ז' ורהפטיג)

תלה"מ(ת"א) 16-11-53712 פלונית נ' פלוני

תמ"ש (ת"א) 16-01-1620701 ש.ד. נ' א.ד.

ספרים

חבשוש ה', "מזונות ילדים", פרדס חנה, תשס"ג

מאמרים

ויגודה מ' והללה א', "חיוב שוויוני במזונות ילדים", משרד המשפטים המחלקה למשפט עברי, תשע"ו
וסטרייך א', "מקורות משפטיים- היסטוריים לחיוב הורים למזונות ילדיהם", דיני ישראל יט(תשנ"ז-
תשנ"ח)

שאוה, מ', "מזונות ילדים קטינים: היחס בין תחולת דיני הצדקה שבמשפט העברי, לבין תחולת החוק
לתיקון דיני משפחה(מזונות), תשי"ט", דיני ישראל ד תשל"ג

שאוה, מ', "מזונות ילדים קטינים במשפט העברי ובמשפט הפוזיטיבי", עיוני משפט ז' (תש"ס)

שיבר, י', "מזונות ילדים קטינים- כלום הגיע העת לשינוי?!", משפחוק ג (2011)

משפט עברי

בבלי כתובות מט

בבלי כתובות סה, ע"ב

בבלי קידושין כט, א

משנה נדרים ד', ג

פרוש הרמב"ן על התורה, שמות כ"א ג

ר"ן, כתובות כ"ח עב בדפי הרי"ף

רמב"ם, הלכות אישות פרק יב, הלכה יד

רמב"ם, הלכות אישות, פי"ג ה"י

שולחן ערוך, אבן העזר סימן עא, סעיף א

שולחן ערוך, אבן העזר סימן עג, סעיף ו

שולחן ערוך יורה דעה, סימן רנא, סעיף ג

ספרות השו"ת

אגרות משה לר' משה פיינשטיין, אבן העזר ניו-יורק, תשל"ד

מר"מ מרוטנבורג, סימן רמד, עמ 242

רשב"א חלק ב